

Н. В. Резнікова,

*д. е. н., професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-2570-869X*

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.13

ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ Й ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ МОТИВІВ ТА НАСЛІДКІВ ВІДОКРЕМЛЕННЯ І СЕПАРАТИЗМУ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

N. Reznikova,

Doctor of Economics, Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL AND EMPIRICAL APPROACHES TO INVESTIGATING AND IDENTIFYING ECONOMIC MOTIVES AND CONSEQUENCES OF SECESSIONISM: A REVIEW OF INTERNATIONAL EXPERIENCES

Дослідження результатів моделювання провідними зарубіжними вченими економічних наслідків відокремлення та сепаратизму на прикладі оцінювання колишньої Югославії дають змогу припустити, що вигоди від відокремлення, а отже, і від поділу країни на малі одиниці, ніде не простежуються. Поява малих країн на місці великої територіальної одиниці у випадку Югославії не спричинила які-небудь економічні вигоди для нових країн. Усі колишні республіки Югославії, щойно отримавши незалежність, втратили значну частку багатства. Розмір такої втрати і швидкість подальшого відродження значною мірою визначалися процесом незалежності, а не лише її фактом. Встановлено асиметричність впливів відокремлення: війна та інтенсивність її завдала значного удару по економіці Боснії і Косово; санкції і роки конфлікту обмежили економічні перспективи Сербії, водночас як різке згортання торгівлі після незалежності стало серйозним бар'єром для економічного зростання у всіх частинах колишньої Югославії; відносно спокійний перехід до незалежності у Словенії, Чорногорії і Македонії пішов на користь цим республікам, незважаючи на дуже різні їхні початкові умови, і вони мають найкращі показники розвитку в період після незалежності.

Відтак колишня Югославія надає цікавий матеріал для оцінювання припущень теоретичного, емпіричного і політичного характеру про потенційні економічні вигоди і/або втрати у результаті відокремлення від держав, де ті чи інші спільноти або національні групи почуваються некомфортно. Югославія є прикладом штучної держави, в якій різним національним спільнотам так і не вдалося по-справжньому об'єднатися. Це також приклад, який допомагає з'ясувати сутність процесів незалежності, які нібито посилюються у наш час.

Якщо враховувати низку чинників, пов'язаних із процесом виходу і незалежністю, а також низку соціально-економічних і структурних чинників, встановлено, що відокремлення навряд чи має вплив на ефективність економіки нових незалежних республік, що виникли на місці колишньої Югославії. Незалежність ніяк не пов'язана з ефективністю економіки після її здобуття, і це принципово стосується як багатших, так і бідніших регіонів колишньої Югославії. Емпіричний аналіз засвідчує: "дивіденд від незалежності" у випадку Югославії був отриманий не завдяки фактові виходу із її складу, а тому, як відбувався процес виходу. Там, де вихід відбувся без реального конфлікту і без значних змін соціально-економічних зв'язків з рештою світу, він не спричинив якого-небудь помітного впливу на ефективність економіки. Якщо відокремлення досягнуто через конфлікт і порушення структури торгівлі, що існувала раніше, постраждали всі учасники цього процесу. З цього випливає, що принаймні з точки зору впливу відокремлення — це не подія, а процес. Подальша економічна ефективність для країни і нації, що від неї відокремлюється, визначається тим, як відбувається цей процес — і чи є згода між центральною країною і країною, що виходить із її складу. Наш аналіз також підкреслює, що політика, пов'язана з будь-яким процесом виходу, майже напевно визначає вектори економічного розвитку в подальшому. Нарешті, результати також підкреслюють, що у випадку колишньої Югославії очевидна вигода не залежить від того, "малий" суб'єкт або "великий". Хоча якщо враховуються інші чинники, тоді більші незалежні терито-

ріальні одиниці, що виникли на місці колишньої Югославії, матимуть кращі показники ефективності, ніж малі, а це означає, що треба з пересторогою ставитися до претензій тих сепаратистів і деяких учених, які твердять про вигоди малої величини у відкритій світовій економіці.

Отже, у нинішньому середовищі сепаратистських рухів у різних частинах світу, як-от: Каталонія, Квебек або Шотландія, більше уваги потрібно надавати тому, як реалізувати на практиці розлучення між країнами, а не акту незалежності як такому. Мирне розлучення, як переконує приклад колишньої Югославії, не принесе "дивіденду від незалежності", але при цьому не завдасть значної шкоди майбутнім перспективам розвитку всіх його учасників. А розлучення з протистоянням, навпаки, скоріш за все матиме тривалі негативні економічні наслідки. На жаль, увага до сьогодні зверталася здебільшого на наслідки відокремлення, а не на те, як управляти пов'язаними з ним процесами.

An analytical review of models built by prominent foreign researchers to assess economic consequences of secession and secessionism using data about the secession experiences of the former Yugoslavia enables for the assumption that benefits from the secession of its parts — and the resulting division of the country into small entities — cannot be seen anywhere. The emergence of small countries in place of a large territorial entity in the Yugoslavian case did not cause any kind of economic benefits for the newly born countries. All the former republics of Yugoslavia, once gaining independence, lost large shares of the wealth. The scopes of such loss and the pace of the subsequent revival were for the most part conditional on the independence process rather than the independence fact. The asymmetry of secession effects is revealed: the warfare and its intensity stroke a heavy blow on the economy of Bosnia and Kosovo; sanctions and years of conflict narrowed the economic perspectives in Serbia, and the rapidly shrinking trade after independence became a serious barrier for economic growth in all the parts of the former Yugoslavia; a rather smooth transition to independence in Slovenia, Montenegro and Macedonia was beneficial to these republics in spite of their too different starting conditions, and they had the best performance indicators in the period following the independence act.

So, the former Yugoslavia offers an interesting case for the assessment of theoretical, empirical and political assumptions about potential economic benefits and/or losses resulting from secession from the states whose communities or national groups have feelings of discomfort. Yugoslavia is an example of the artificial state in which various national communities failed to really unite. This is another useful evidence helping one clarify the essence of independence-related processes that are supposedly gaining strength in our time

By investigating a number of factors associated with secession processes and independence, and a number of socio-economic and structural factors, it is revealed that secession is unlikely to have effects for the economic performance of new independent republics emerging in place of the former Yugoslavia. Independence, once gained, has no implications for the economic performance, and this is equally true for richer and poorer regions of the former Yugoslavia. As argued in an empirical analysis, "independence dividend" in the Yugoslavian case was not gained only due to the fact of secession from it, but resulted from how the secession process was going on. Whenever the secession did not involve a real conflict or radical change in the socio-economic relations with the rest of the world, it did not have a noticeable impact on the economic performance. But whenever the secession was achieved through a conflict and disruption of the previous trade structure, all the parties involved in the process were affected. It follows that secession is a process rather than an event, at least from the perspective of its impact. The subsequent economic performance of a country and a nation striving for secession is conditional on how this process will be going on: whether or not an agreement exists between the host country and a country seceding from it. Our analysis also emphasizes that the policy associated with any kind of secession process is very likely to determine the vectors of economic development in future. Finally, the results also demonstrate that in case of the former Yugoslavia the obvious benefit does not depend on whether an entity is "small" or "big". However, if other factors are accounted for, then more independent territorial entities emerging in place of the former Yugoslavia will have better performance indicators than smaller ones, which means that claims of separatists and some researchers talking about benefits of small size in the open global economy need to be taken with caution. So, in the present-day environment of secessionist movements in various parts of the world, like Catalonia, Quebec or Scotland, more attention needs to be given to the practical procedure of divorce between countries than the independence act per se. The peaceful divorce, as demonstrated by the case of the former Yugoslavia, will not bring "independence dividend", but it will not cause a heavy damage to future development prospects of all its parties. A divorce with confrontations, instead, is more likely to have prolonged negative economic effects. Unfortunately, attention so far has been drawn more to the consequences of secession than to how the involved processes should be managed.

Ключові слова: сецесія, сепаратизм, економічні детермінанти, економічна безпека, економічні ефекти.
Key words: secession, separatism, economic determinant, economic security, economic effect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попри значну кількість теоретичних підходів емпіричний аналіз характеру впливу відокремлення на економічні показники нових незалежних країн є відносно

обмеженим. У літературі здебільшого йдеться про супутні питання, як-от роль величини країни. Останніми роками точаться суперечки щодо того, чи мають менші країни кращі показники ефективності, ніж більші.

Відповідні теорії, як правило, намагаються точно визначити вигоду і ціну для великих і малих країн, якими встановлюється рівновага, що максимізує чисті потенційні прибутки урядів. Колишня Югославія надає цікавий матеріал для оцінювання припущень теоретичного, емпіричного і політичного характеру про потенційні економічні вигоди і/або втрати у результаті відокремлення від держав, де ті чи інші спільноти або національні групи почуваються некомфортно. Югославія є прикладом штучної держави, в якій різним національним спільнотам так і не вдалося по-справжньому об'єднатися. Це також приклад, який допомагає з'ясувати сутність процесів незалежності, які нібито посилюються у наш час.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує про брак досліджень щодо економічних наслідків сепаратизму, а наші знання про вплив незалежності на економічну політику нових країн ще не є докладними. У переважній частці праць щодо таких питань, як величина країни (зокрема, А. Алесіні та Е. Спалаорі [1], А. Прайса [11]) або безпосередньо сепаратизму, розглядаються передусім демографічні, політичні або фінансові аспекти (як то у науковому доробку Д. Берковіца [2], І.С. Ластіка, Д. Мйодовніка і Р.-Дж. Ейдельсона [9]). Отже, питання про те, чи створює сепаратизм "дивіденд від незалежності", залишається значною мірою недосягненим, хоча приклад Чехії і Словаччини більш ніж показовий, що свідчить про наявність другого мотиву — геополітичного, який ми опускаємо, зважаючи на мету статті, в якій увага зосереджується передусім на внутрішніх аспектах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття економічних механізмів сепаратизму та міжнародного досвіду запобігання останньому шляхом дослідження стану економіки як детермінуючого чинника сепаратистських інтенцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Динамічна модель М. Хетчера [8] пропонує низку важливих варіантів аналізу політичної економії сепаратизму. Найістотною є ідея формування ідентичності територій передусім навколо економічних інтересів, а тому й прагнення сепаратистських рухів також зумовлені й визначаються економічними інтересами. Економічний корисливий інтерес (включно з перспективними або обіцяними здобутками у майбутньому) є єдиним найістотнішим і найлегітимнішим підґрунтям для просування незалежності на будь-якій території. Сепаратистські політичні спільноти створюються, коли частина населення вбачає відокремлення економічно вигідним. Отже, легітимність руху за незалежність у цілому будується на низці економічних чинників, як-от частка регіону в національному доході, абсолютний рівень його розвитку, його торгівля з рештою країни, його чисті потоки капіталу з іншими регіонами і його фінансова автономія [4]. Сприятливі комбінації цих чинників визначають імовірність появи і шанси на успіх націоналістичного і/або сепаратистського руху. А тому культурні, історичні й етнічні зв'язки (так званий "романтичний націоналізм"), не підсилені економічним стимулом, ніколи не є достатньою умовою для утвердження самодостатніх сепаратистських рухів.

У моделі М. Хетчера підкреслюється присутність чотирьох послідовних етапів сепаратистського руху, кожен із яких є визначальною перешкодою, які треба подолати: 1) самовизначення регіональної групи; 2) колективні дії у регіоні; 3) детермінанти підтримки сепаратистів; 4) реакція держави, до складу якої входять суб'єкти-сепаратисти (англ. "host state") [8]. На кожному етапові економічні міркування відіграють основопо-

ложну роль у визначенні того, чи зможуть прогресувати незалежницькі амбіції. На початкових етапах самовизначення регіональної групи наявність значних природних ресурсів або належних трудових навичок допомагає громадянам усвідомити загальні інтереси, що, зрештою, формує спільну ідентичність. Як зазначають Дж. Ван Хейген та Б. Айхенгрін, коли на периферійних територіях поширюється думка, "що тут отримують менше вигод, що надходять від центральної влади, ніж можливих від очікуваних" [17], це сприятиме подальшому самовизначенню групи. Тільки тоді, як стверджує М. Хетчер [8], чітко окресляться інтереси виробника і споживача, а додаткові культурні й історичні чинники сприятимуть духові єднання. Такі економічні міркування впливають на участь у регіональних колективних діях.

Підтримка сепаратизму на визначальному третьому етапові також має глибокі економічні корені. Вона зазвичай надходила спочатку від представників середнього класу, приватного сектора і сектора послуг. Н. Самбаніс і Б. Мілановіч вважають, що їх поєднує переконання у тому, що особистий добробут не має прямої залежності від зв'язків із центральним урядом або з іншими територіями країни. Тому вони розглядають "свою участь у багатонаціональній державі як таку, що внутрішньо суперечить природі і є серйозною перешкодою для повноцінного розвитку їхньої групи" [15]. Індустріальні ж і сільськогосподарські робітники менш чутливі до сепаратистських настроїв, оскільки їхня праця, її якість і віддача пов'язані із спільними національними ринками і масштабом економіки, а також періодично прямою підтримкою від держави. Тому, як переконують Н. Самбаніс і Б. Мілановіч, дотримуючись підходу М. Хетчера [8], кожна конкретна група керується власним корисливим інтересом у питанні незалежності. Це є ключовим чинником, який означає, що загальна схильність до сепаратизму виникає незалежно від будь-яких абсолютних умов: "Ця [модель] ґрунтується на припущенні, що громадяни зажадають відокремлення тільки тоді, коли відчують особисту вигоду. Зазначимо, ця ідея допускає, що підтримка сепаратизму не залежить від рівня економічного розвитку або експлуатації регіону. З цього погляду зрозумілими є націоналістичні вимоги на тлі сепаратистських претензій після відкриття нафти у Біафрі і Шотландії" [8, р. 276].

Крім того, додатковими детермінантами підтримки сепаратизму є наявність регіональних політичних партій, певна ступінь децентралізації, а також уявлення про слабкість держави, до складу якої входять сепаратистські регіони (уявлення — висновки — можуть породжуватися конфліктом, слабким керівництвом або економічною кризою). Реакція ж держави (четвертий етап) на сепаратистські вимоги залежить від передбачуваних економічних наслідків можливого відокремлення однієї частини держави. Вона може вдатися до жорсткої відсічі сепаратизмові або, навпаки, полегшити досягнення незалежності. Але є і "середній" варіант з пропозицією сприятливішої політики щодо рівня фінансової і політичної автономії, стимулів для лідерів сепаратистів і/або виборців. Але держава завжди (як правило, часто) має змогу застосувати силу з усвідомленням того, що це також має власну ціну. Остаточне рішення залежатиме від відносної ціни підтримки єдності держави.

М. Букман надає дані про значення економічних прагнень для сепаратистських рухів [4]. В емпіричному дослідженні 37-ми сепаратистських рухів у всьому світі вона з'ясувала, що основним джерелом легітимності їх є економічний стимул, до якого додаються культурні, мовні або інші "романтичні" аргументи. Дослідник визначає, що подібний набір економічних "образ" зумовив розпад Югославії, Чехословаччини і СРСР. Але слід пам'ятати, що підтримка сепаратизму, заснована на "економічному корисливому інтересі", може залежати не лише від перспектив відчутних короткострокових вигод, як-от: нафта Північного моря або частка у по-

даткових надходженнях країни, а й від прагнення усунути справжні або уявні правові або політичні перешкоди для процвітання. Такий стимул часто виникає в часи економічних або політичних криз, коли різні бачення реструктуризації економіки можуть зумовити значні розбіжності та прискорити події.

Моделювання потенційних вигод від відокремлення стає дедалі популярним з акцентом на економічні переваги як чинника сепаратизму. Такі спроби розпочалися у 1980-х роках, коли чимало досліджень присвячувалися моделюванню не тільки чинників, а й прогнозам наслідків ширшої автономії або незалежності. В одній із найперших праць Дж.М. Бучанана і Р.А. Фейза [6] вжито термін "внутрішнього виходу" периферійного регіону в межах єдиної країни. Згідно з теоретичною моделлю авторів регіон може голосувати за вихід із країни, але вже без наступного доступу до будь-яких внутрішніх трансфертів і суспільних товарів. Моделювання засвідчило, що за умови відокремлення багатіші регіони матимуть сприятливішу ситуацію, ніж бідніші; внаслідок цього загроза відокремлення (передусім з метою скорочення податкового навантаження) буде ймовірнішою, якщо вона надійде від багатого регіону. У підсумку (або за умови відокремлення багатого регіону, або зниження податків для всіх) бідніші регіони перебудуватимуть у програші. Цей висновок став точкою відліку для низки додаткових моделей — А. Берковіца [2], П. Болтона і Дж. Роланда [3], С. Ластіка, Д. Мйодовніка і Р.-Дж. Ейдельсона [9], які надали нові варіації економічних наслідків відокремлення.

Досліджень, присвячених безпосередньому аналізу реальних наслідків потенційного відокремлення регіонів у конкретних країнах, навіть ще менше, він насамперед стосується гіпотетичних і/або майбутніх, а не реальних або історичних прикладів. Такий аналіз є у праці Дж. Бросіо і Ф. Ревеллі [5], автори якої оцінюють вплив можливого відокремлення від італійської держави 19-ти її регіонів, розраховуючи потенційні економічні збитки і здобутки для медіанного виборця у кожному регіоні за три періоди часу. Хоча Дж. Бросіо і Ф. Ревеллі не пропонують чітких висновків про сукупний чистий ефект для Італії від відокремлення, з результатів їхнього аналізу зрозуміло, що за умови можливого розпаду італійської держави багаті регіони на півночі країни отримають значні вигоди від відокремлення. Бідні регіони півдня країни, навпаки, програють. А. Прайс і Б. Левінгер [11] також моделюють економічні наслідки від виникнення незалежної "Республіки Уельс" і отримують позитивний вплив відокремлення: якби Уельс здобув незалежність у 1989 році, він став би на 39% багатшим у 2011 році незважаючи на відносну бідність порівняно з рештою Великобританії на початку періоду незалежності.

Е. Сполаоре і Р. Ваш'ярг [16] моделюють економічний результат від злиття двох сусідніх країн, коли дві країни об'єднують ринки, але продовжують взаємний експорт, або ж шляхом "повної інтеграції", коли вони зливаються в єдине ціле. Використовуючи велику вибірку країн, вони роблять висновок, що будь-яка пара країн отримує додаткові 0,12% річного зростання за умови територіального злиття, але, навпаки, втратить 0,11% річного зростання за "повної інтеграції". Стверджується, що надмірна фрагментація Африки на південь від Сахари шкодить зростанню, зменшує можливість для великомасштабної індустріалізації, що поставило цей регіон на шлях сировинної спеціалізації за відсутності значних економік масштабу.

І, нарешті, як відзначають Е. Мігель, С. Сатьяната й Е. Сердженті [10], Дж.Д. Фірон і Д.Д. Лейтин [7], відокремлення майже не можливо домогтися без конфліктів, які іноді переростають у громадянську війну. Громадянська непокоря спричиняє відчутне руйнування економіки і загалом асоціюється з низким рівнем зростання. Масштаб впливу конфлікту на економіку визначається

ся його інтенсивністю, тривалістю і термінами.

Досліджуючи економічні наслідки відокремлення, А. Родрігес-Поуз та М. Стермчек аналізують стан економіки як детермінуючий чинник сепаратистських інтенцій та водночас красномовний наслідок реалізації останніх. Модель А. Родрігеса-Поуза та М. Стермчека (надалі — Модель РПС) [14] вимірює зростання за показником реального ВВП у кожному регіоні Югославії як незалежну змінну і містить низку незалежних змінних, які походять від теоретичної дискусії. Модель РПС враховує низку релевантних структурних чинників, які могли вплинути на економічне зростання регіонів Югославії, в тому числі структуру економіки та євроінтеграційні інтенції (зокрема, процес набуття членства та його результативність).

Модель РПС набуває такої форми:

$$\begin{aligned} GDP_{it} = & \alpha + \beta_1 \ln GDP_{i,t-1} + \beta_2 \ln Population_{it} + \beta_3 Independence_{it} + \\ & \beta_4 EU Membership_{it} + \beta_5 EU Candidate_{it} + \beta_6 War_{it} + \beta_7 Sanctions_{it} + \\ & \beta_8 Democracy_{it} + \beta_9 Agriculture_{it} + \\ & \beta_{10} Trade > 50_{it} + \beta_{11} Trade > 100_{it} + \beta_{12} Fractionalisation_{it} + \end{aligned} \quad (1).$$

де: незалежна змінна ($AGDP_{it}$) — це зростання рік у рік реального ВВП регіону і колишньої Югославії у конкретний рік t .

Незалежні змінні Моделі РПС можна класифікувати у три групи:

1. Рівень розвитку регіону: рівень розвитку Республіки Югославії та автономних областей оцінено показником регіонального ВВП на душу населення ($GDP_{i,t-1}$). Згідно з теоріями економічного зростання важливі наслідки для майбутнього зростання матиме рівень багатства або бідності регіону. Тоді, відповідно до неокласичної теорії зростання, бідніші регіони матимуть більший потенціал для зростання, ніж регіони з вищим добробутом.

2. Чинники, пов'язані з процесом здобуття незалежності: час і спосіб здобуття незалежності можуть мати важливі наслідки для подальшого економічного зростання. Чи здобута незалежність мирно або шляхом війни, чи сприяла вона зміцненню демократії, соціальної, політичної та/або економічної стабільності, — все це вплине на величину уявного "дивіденду від незалежності". Показники у цьому розділові містять [14]:

а) "Independenceit" — "фіктивна" змінна, яка відображає роки, коли територія колишньої Югославії була незалежною. Її присвоюється одиниця в усіх тих роках, коли республіка була незалежною, і нуль — в інших роках. Дві додаткові фіктивні змінні — "Independence Richit" і "Independence Poorit" — застосовуються для врахування рівня розвитку незалежних республік, оскільки, згідно з положеннями теорії, незалежність матиме різні наслідки для багатих і бідних регіонів. Щоб визначити багаті й бідні регіони Югославії, застосовано звичайний їх поділ, за якого бідні республіки — це ті, що регулярно отримували кошти від Федерального фонду інтеграції Югославії (Yugoslavia's federal cohesion fund), тобто Боснія, Косово, Македонія і Чорногорія, а багаті — це ті, які регулярно платили внески до цього фонду, тобто Хорватія, Сербія, Словенія і Воєводина.

б) Незалежність республік колишньої Югославії часто пов'язується з перспективою членства у ЄС. На сьогодні членство набули Словенія (2004 року) і Хорватія (2013 року). Членство у ЄС, принаймні для колишніх перехідних країн, ототожнюється з політичною й економічною стабільністю, демократією і фондами регіонального розвитку. Ці чинники напевно вплинуть на прискорення економічного зростання принаймні у початковий період. Тому автори запровадили низку фіктивних змінних, які враховують можливі вигоди від членства у ЄС. "EU Membershipit" — це роки, в які та чи інша країна є частиною ЄС. "EU Candidateit" враховує роки, в які та чи інша республіка подала заявку на вступ до ЄС, що означає чіткішу перспективу приєднання до

ЄС. Статус приєднання до ЄС (англ. "EU accession status") змушує країни також здійснювати серйозну політику і структурні реформи, які надалі сприятимуть економічному зростанню.

с) Незалежність рідко здобувається без конфлікту. Югославія тут не була винятком, і розпад країни спричинив кілька кривавих війн. Три змінні враховують негативні економічні ефекти військового конфлікту в Югославії. "Warit" — це фіктивна змінна, що відображає роки, коли Югославія була охоплена війною. Для інтенсивності війни використовується змінна "War deathsit", яка вимірює кількість військових і цивільних, загиблих у ході бойових дій. Санкції і багатосторонні торгові ембарго проти республіки враховуються змінною "Sanctionsit".

д) Для Югославії незалежність могла ознаменуватися розширенням демократії, хоча так було не завжди. Словенія напевно була демократичною після здобуття незалежності, хоча цього не стосується Хорватії або Сербії, не кажучи вже про інші. Щоб відобразити потенційні економічні вигоди від демократії, автори запроваджують змінну "Democrasyit", яка оцінюється за допомогою 2—7-бальної шкали Freedom House для демократичних прав і громадянських свобод (де низькі бали свідчать про більшу свободу).

3) Соціально-економічні та структурні вимірники — група незалежних змінних, що містить низку соціально-економічних і структурних контрольних змінних, які, згідно з теорією, мають потенційний вплив на ефективність економіки. Ці змінні містять:

а) "Populationit", яка вимірює вплив величини та/або агломерації країни на зростання. Вона вимірює населення республіки у мільйонах чоловік згідно з даними Світового банку з 1960 року.

б) Структура економіки різних республік вимірюється часткою сільськогосподарського сектора у ВВП ("Agricultureit"). Це пов'язано з тим, що торгівля має вирішальне значення для економічної життєздатності малих країн. Тому автори враховують відкритість торгівлі за допомогою стандартного відношення торгівлі до випуску. Через проблеми з мультиколінеарністю цю змінну перетворено на дві фіктивні змінні: $TRADE > 50it$ для років, коли торгівля перевищувала 50% ВВП, і $TRADE > 100it$, коли вона перевищувала 100%.

с) Етнічна фрагментація часто розглядається як чинник, що перешкоджає економічному розвитку і який напевно матиме вплив у країні з дуже неоднорідними територіальними одиницями, якою є колишня Югославія [14].

Емпіричний аналіз моделі А. Родрігеса-Пуоза та М. Стермчека проведено шляхом неоднорідного оцінювання надійних панельних даних. "Independence" розділено на незалежність багатьох регіонів колишньої Югославії і традиційно відсталих її регіонів, щоб перевірити часто згадувану в літературі гіпотезу про те, що багатші регіони матимуть кращі показники ефективності після здобуття незалежності [14]. Якщо загальна незалежність розглядається як незалежна змінна, яка нас цікавить, і ми враховуємо тільки багатство і величину регіонів, на перший погляд може створитися враження, що здобуття незалежності від колишньої Югославії справді зумовило появу економічного дивіденду (табл. 2, регресія 1). Коефіцієнт незалежності є позитивним і дуже значущим, а тому відокремлення від колишньої Югославії змогло

забезпечити значні економічні вигоди, які тим більше, чим раніше відбулося відокремлення (табл. 2, регресія 1). Регресія 1 також свідчить, що має значення величина країни, яка пов'язується з швидшим зростанням, а також має місце економічне зближення (and that there is economic convergence). Загалом ці результати свідчать: якщо ми враховуємо лише багатство і величину регіону, тоді нові незалежні республіки мають кращі показники економічної ефективності, ніж частина країни, що залишилася в її складі, створюючи "дивіденд від незалежності" для тих держав, що відокремилися. Але позитивний зв'язок між незалежністю й економічним зростанням зникає за умови включення інших змінних, які можуть пов'язуватися з незалежністю, а також додаткових контрольних змінних.

Регресії 2—5 у таблиці 2 містять усі ці додаткові контрольні змінні. Регресії 2 і 4 — на додаток до членства у ЄС, статусу кандидата на членство у ЄС, санкцій, демократії, сільського господарства і торгівлі — містять змінну "Війна", що оцінює кількість років війни, від якої постраждала конкретна республіка колишньої Югославії. У регресіях 3 і 5 змінна "Війна" замінена на "Загиблих у війні", тобто, на змінну, що вимірює інтенсивність війни в будь-якій конкретній республіці. У регресіях 4 і 5 розглядається рівень етнічної фрагментації республік колишньої Югославії [14].

Результати аналізу моделі РПС свідчать про слабкість гіпотетичного економічного дивіденду, пов'язаного з відокремленням. Якщо коефіцієнти багатства регіону і величини країни є надійними до включення додаткових контрольних змінних у таблиці 2 (хоча і за рахунок дуже незначного зменшення значущості

Таблиця 1. Ключові змінні та очікувані знаки коефіцієнтів моделі А. Родрігеса-Пуоза та М. Стермчека

Змінні	Очікувані результати	Interpretation
$\ln GDP_{i,t-1}$	Негативний	За умови використання неокласичного підходу, постійність або зменшення економії від масштабу означатиме, що зв'язок між ВВП і ефективністю економіки буде від'ємним
<i>Populationit</i>	Позитивний	Агломерація розглядається новою економічною географією як основа ефективності економіки. Тому можна очікувати, що у більших агломерованих незалежних державах колишньої Югославії буде більш значне зростання.
<i>Independenceit</i>	Позитивний/Негативний	Прихильники незалежності вважають, що з'явиться «дивіденд від незалежності», але це далеко не очевидно
<i>EU Membershipit</i>	Позитивний	Членство у ЄС напевно пов'язано зі зростанням принаймні на початкових етапах
<i>EU Candidateit</i>	Позитивний	Наявність статусу країни-кандидата на вступ до ЄС посиляє потужні позитивні сигнали економіці
<i>Warit</i> <i>War deathsit</i>	Негативний	Війна і загибель людей зумовлює значне руйнування матеріальних активів і людського капіталу
<i>Sanctionsit</i>	Негативний	Економічні санкції і закритість від решти світу звужують перспективи економічного розвитку
<i>Democrasyit</i>	Негативний	Демократія у принципі пов'язується зі сталішою політичною стабільністю і тривалішими перспективами зростання
<i>Agricultureit</i>	Негативний	Великий сільськогосподарський сектор у колишній Югославії, який традиційно переважав у її економіці, може погіршити перспективи зростання
<i>Trade > 50it</i>	Позитивний	Відкритість торгівлі як основа економічного розвитку
<i>Trade > 100it</i>	Позитивний	Відкритість торгівлі як основа економічного розвитку
<i>Fractionalisationit</i>	Негативний	Згідно з результатами переважної частки літератури етнічна фрагментація є бар'єром для розвитку

Джерело: Rodriguez-Pose A. The Economics of Secession. Analysing the economic impact of the collapse of the former Yugoslavia [Electronic resource] / A. Rodriguez-Pose, M. Stermsek // Governance and Economics research Network. — 2014. — Working Paper 8. — P. 54—72. — Mode of access: <http://webs.uvigo.es/infogen>

Таблиця 2. Результати регресії: зв'язок між незалежністю і зростанням реального ВВП у моделі А. Родрігеса-Поуза та М. Стермчека

Залежна змінна	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Зростання GDP на д. н.	GDP Growth	GDP Growth	GDP Growth	GDP Growth	GDP Growth
<i>lnBBI</i>	-3.614**	-4.461**	-3.688**	-4.429*	-3.669**
<i>lnНаселення</i>	(1.678)	(2.230)	(1.704)	(2.377)	(1.784)
	2.944***	2.349**	2.816**	2.260**	2.751*
<i>Незалежність</i>	(0.858)	(0.993)	(1.267)	(1.131)	(1.410)
	6.306***	2.952	2.939	2.909	2.898
<i>Членство у ЄС</i>	(1.972)	(2.010)	(1.871)	(2.268)	(2.180)
		3.364	1.875	3.056	1.672
<i>Кандидат ЄС</i>		(2.733)	(2.525)	(2.618)	(2.439)
		1.030	1.207	0.756	1.025
<i>Війна</i>		(1.015)	(1.216)	(0.875)	(1.048)
		-15.62**		-15.70**	
<i>Загиблі у війні</i>		(6.064)	-0.00319***	(6.152)	-0.00318***
<i>Санкції</i>			(0.000157)		(0.000165)
		-8.721***	-10.54***	-8.612***	-10.47***
<i>Демократія</i>		(1.355)	(1.119)	(1.211)	(0.970)
		-2.476	-3.267	-2.262	-3.102
<i>Сільське господарство</i>		(2.132)	(2.599)	(2.054)	(2.474)
		-0.0404	0.0675	-0.0183	0.0823
<i>Торгівля > 50</i>		(0.127)	(0.0826)	(0.127)	(0.0772)
		3.536**	4.671*	3.426*	4.576*
<i>Торгівля > 100</i>		(1.775)	(2.666)	(1.798)	(2.663)
		1.733	4.507	2.039	4.706*
<i>Етн. фрагментація</i>		(1.564)	(2.846)	(1.545)	(2.840)
				-3.103	-2.125
				(3.554)	(3.355)
<i>Константа</i>	7.431	22.37	8.486	23.83	9.552
	(17.40)	(21.43)	(20.01)	(24.14)	(22.57)
<i>Спостереження</i>	448	448	448	448	448
<i>Кількість регіонів</i>	8	8	8	8	8
<i>R² усередині</i>	0.168	0.277	0.379	0.277	0.381
<i>R² між</i>	0.00149	0.0249	0.00366	0.00778	0.0137
<i>R² загальне</i>	0.0684	0.220	0.335	0.223	0.337

Джерело: Rodriguez-Pose A. The Economics of Secession. Analysing the economic impact of the collapse of the former Yugoslavia [Electronic resource] / A. Rodriguez-Pose, M. Stermsek // Governance and Economics research Network. — 2014. — Working Paper 8. — P. 54—72. — Mode of access: <http://webs.uvigo.es/infogeo>

змінної населення), цього не можна сказати про коефіцієнт незалежності. Якщо розглядаються інші чинники — особливо війна, загиблі, санкції і торгівля — статистично значущий зв'язок між здобуттям незалежності від колишньої Югославії та ефективністю економіки не спостерігається. Війна, загиблі і санкції, які вважаються невід'ємною рисою процесу здобуття незалежності в Югославії, серйозно знизили ефективність економіки тих частин країни, які найдовше конфліктували, зазнали найбільших людських втрат і/або підпали під найсуворіші міжнародні санкції. Як і очікувалося, загиблі як показник інтенсивності війни є найбільш актуальним показником в аналізі, його включення до регресій 3 і 5 зумовлює значне посилення пояснювальної здатності, аналітичної обґрунтованості моделі. Торгівля також є одним із ключових чинників, що зумовлюють відмінності в економічному зростанні між країнами колишньої Югославії, хоча її ефект значно сильніший тоді, коли відкритість торгівлі була помірною (понад 50% ВВП), ніж у роки, коли вона була дуже високою (понад 100% ВВП) (табл. 2, регресії 2 і 3). Усі контрольні змінні мають очікуваний знак, але є незначущими [14].

Як підкреслюється в теорії, економічні наслідки незалежності можуть відрізнятися відповідно до рівня розвитку регіонів країни. У більшості аналітичних праць зазначається, що здобуття незалежності від будь-якої конкретної країни скоріш за все буде вигіднішим для багатших, ніж для бідніших регіонів країни (зокрема, на цьому акцентують Дж.М. Бучанан і Р.А. Фейс [6]. У моделі РПС оцінюється, чи відбувається саме так, якщо

змінну "Незалежність" поділити на дві складові змінні: одна — це вплив незалежності у багатших частинах колишньої Югославії, інша — у бідніших її частинах. Виявляється: як багатші, так і бідніші частини Югославії отримали здобутки від незалежності, вигоди багатших регіонів були значнішими, ніж у бідніших. Але ці результати є ефемерними і неодмінно зміняться після введення інших змінних, пов'язаних з незалежністю, а також додаткових контрольних змінних, що вимірюють соціально-економічні та структурні аспекти. Після їх включення дві змінні незалежності не є значущими і знову поступаються значущості загиним у війні, рокам війни, санкціям, торгівлі, багатству регіону і чисельності населення (у тих регресіях, де включені загиблі) як головним детермінантам економічного зростання на територіях колишньої Югославії. І, навпаки, дуже високий рівень торгівлі (Торгівля > 100) має потужний зв'язок з високим рівнем економічного зростання.

ВИСНОВКИ

У цілому результати оцінювання колишньої Югославії дають змогу припустити, що вигоди від відокремлення, а отже, і від поділу країни на малі одиниці, ніде не простежуються. Поява малих країн на місці великої територіальної одиниці у випадку Югославії не спричинила які-небудь економічні вигоди для нових країн. Усі колишні республіки Югославії, щойно отримавши незалежність, втратили значну частку багатства. Розмір такої втрати і швидкість подальшого відродження значною мірою визначалися процесом незалежності, а не лише її фактом. Війна та інтенсивність її завдала знач-

ного удару по економіці Боснії і Косово. Санкції і роки конфлікту обмежили економічні перспективи Сербії, водночас як різке згортання торгівлі після незалежності стало серйозним бар'єром для економічного зростання у всіх частинах колишньої Югославії. Відносно спокійний перехід до незалежності у Словенії, Чорногорії і Македонії пішов на користь цим республікам незважаючи на дуже різні їхні початкові умови, і вони мають найкращі показники розвитку в період після незалежності.

Хоча "невелику державу не слід плутати зі слабкою державою", аналіз, проведений А. Родрігесом-Позе і М. Стермчеком майже не засвідчив, що після відокремлення від Югославії колишні її республіки одразу ж отримали "дивіденд від незалежності". Якщо враховувати низку чинників, пов'язаних із процесом виходу і незалежністю, а також низку соціально-економічних і структурних чинників, відокремлення напевно не має впливу на ефективність економіки нових незалежних республік, що виникли на місці колишньої Югославії. Незалежність ніяк не пов'язана з ефективністю економіки після її здобуття, і це принципово стосується як багатших, так і бідніших регіонів колишньої Югославії.

Згідно з аналізом А. Родрігесом-Позе і М. Стермчека, С. Ластіка, Д. Мйодовніка і Р.-Дж. Ейдельсона, Словенія мала кращі показники ефективності, ніж, скажімо, Боснія і Герцеговина або Косово, не тому, що вона відокремилася від Югославії раніше, а тому що військові дії в ній тривали десять днів із загибеллю 62 осіб і незначними матеріальними втратами. Боснія пережила тривалу війну, яка принесла, за різними джерелами, від 25000 до 329000 загиблих і величезні матеріальні втрати, а в Косово війна офіційно тривала майже півтора року, в якій загинули приблизно 14000 громадян, а матеріальні втрати були доволі значними. Словенія також мала кращі показники, ніж Сербія, і не тому що вона раніше здобула незалежність, а тому що не брала участі у стількох війнах і не піддавалася економічним санкціям. Крім того, Словенія мала кращі показники, ніж більшість інших республік Югославії, оскільки вона завжди була найбільш відкритою для торгівлі країною, і конфлікт не спричинив різку зміну структури її торгівлі з рештою світу, як це сталося у Боснії або Хорватії. Крім того, таким результатам сприяли стабільність її демократії, членство у ЄС із 2004 року, відносно менший, але сучасніший сільськогосподарський сектор, а також одноманітніше населення. Македонія і Чорногорія також отримали вигоди від відносно спокійного переходу до незалежності.

Відтак емпіричний аналіз засвідчує: "дивіденд від незалежності" у випадку Югославії було отримано не завдяки фактові виходу із її складу, а тому як відбувався процес виходу. Там, де вихід відбувся без реального конфлікту і без значних змін соціально-економічних зв'язків з рештою світу, він не спричинив якого-небудь помітного впливу на ефективність економіки. Якщо відокремлення досягнуто через конфлікт і порушення структури торгівлі, що існувала раніше, постраждали всі учасники цього процесу. З цього випливає, що принаймні з точки зору впливу відокремлення — це не подія, а процес. Подальша економічна ефективність для країни і нації, що від неї відокремлюється, визначається тим, як відбувається цей процес — і чи є згода між центральною країною і країною, що виходить із її складу. Наш аналіз також підкреслює, що політика, пов'язана з будь-яким процесом виходу, майже напевно визначає вектори економічного розвитку в подальшому. Нарешті, результати також підкреслюють, що у випадку колишньої Югославії очевидна вигода не залежить від того, "малий" суб'єкт або "великий". Хоча якщо враховуються інші чинники, тоді більші незалежні територіальні одиниці, що виникли на місці колишньої Югославії,

матимуть кращі показники ефективності, ніж малі, а це означає, що треба з пересторогою ставитися до претензій тих сепаратистів і деяких учених, які твердять про вигоди малої величини у відкритій світовій економіці.

Отже, у нинішньому середовищі сепаратистських рухів у різних частинах світу, як-от: Каталонія, Квебек або Шотландія, більше уваги потрібно надавати тому, як реалізувати на практиці розлучення між країнами, а не акту незалежності як такому. Мирне розлучення, як переконує приклад колишньої Югославії, не принесе "дивіденду від незалежності", але при цьому не завдасть значної шкоди майбутнім перспективам розвитку всіх його учасників. А розлучення з протистоянням, навпаки, скоріш за все матиме тривалі негативні економічні наслідки. На жаль, увага до сьогодні зверталася здебільшого на наслідки відокремлення, а не на те, як управляти пов'язаними з ним процесами.

Література:

1. Alesina A. The Size of Nations [Electronic resource] / A. Alesina, E. Spolaore // Comparative Economic Studies. — 2006. — Vol. 48. — P. 186—187. — Mode of access: <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/112/4/1027/1911699?redirectedFrom=fulltext>
2. Berkowitz D. Regional Income and Secession: Centre-periphery relations in emerging market economies [Electronic resource] / D. Berkowitz // Regional Science and Urban Economics. — 1997. — Vol. 27, Issue 1. — P. 17—45.
3. Bolton P. The Breakup of Nations: a political economy analysis [Electronic resource] / P. Bolton, G. Roland // Quarterly Journal of Economics. — 1997. — Vol. 112, Issue 4. — P. 1057—90. — Mode of access: https://econpapers.repec.org/article/oupqjecon/v_3a112_3ay_3a1997_3ai_3a4_3ap_3a1057-1090..htm
4. Bookman M. The Economics of Secession / M. Bookman // The Economics of Secession Macmillan Press, London. — 1993. — P. 262.
5. Brosio G. The Political Economy of Regional Opting Out: Distributive implications of a prospective Europe of regions [Electronic resource] / G. Brosio, F. Revelli // Economics of Governance. — 2003. — Vol. 4. — P. 127—142. — Mode of access: <https://link.springer.com/article/10.1007/s101010200053>
6. Buchanan J.M. Secession and the Limits of Taxation: toward a theory of internal exit [Electronic resource] / J.M. Buchanan, R.L. Faith // American Economic Review. — 1987. — Vol. 77, Issue 5. — P. 1023—1031.
7. Fearon, J. D. Ethnicity, insurgency, and civil war [Electronic resource] / J. D. Fearon, D. D. Laitin // American Political Science Review. — 2003. — Vol. 97, Issue 1. — P. 75—90. — Mode of access: http://www.uky.edu/~clhyn2/PS439G/readings/fearon_laitin_2003.pdf
8. Hechter M. The Dynamics of Secession [Electronic resource] / M. Hechter // Acta Sociologica. — 1992. — Vol. 35, Issue 4. — P. 267—283. — Mode of access: https://www.academia.edu/20583253/The_Dynamics_of_Secession
9. Lustick I.S. Secessionism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It? [Electronic resource] / I.S. Lustick, D. Miodownik, R.J. Eidelson // American Political Science Review. — 2004. — Vol. 98, Issue 2. — P. 209—229. — Mode of access: <https://www.polisci.upenn.edu/ps-i/publications/LusMioEid.pdf>
10. Miguel E. Economic shocks and civil conflict: An instrumental variables approach [Electronic resource] / E. Miguel, S. Satyanath, E. Sergenti // Journal of Political Economy. — 2004. — Vol. 112, Issue 4. — P. 725—753. — Mode of access: http://data.nber.org/ens/feldstein/Papers/_Paper_Economic_Shocks_and_Civil_Conflict.pdf
11. Price A. The Flotilla Effect: Small economies through the eye of the storm [Electronic resource] / A. Price, B. Levinger // Research Paper. Greens/EFA Group,

European Union, Brussels. — 2011. — Mode of access: https://issuu.com/plaid/docs/flotilla_effect_-_adam_price_and_ben_levinger

12. Reznikova N. The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism / Nataliia Reznikova, Volodymyr Panchenko, Olena Bulatova // *Baltic Journal of Economic Studies*. — 2018. — Vol. 4. — P. 274—281.

13. Rodriguez-Pose A. From identity to the economy: analysing the evolution of the decentralisation discourse [Electronic resource] / A. Rodriguez-Pose, R. Sandall // *Environment and Planning C: Government and Policy*. — 2008. — Vol. 26, Issue 1. — P. 54—72. — Mode of access: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/cav2>

14. Rodriguez-Pose A. The Economics of Secession. Analysing the economic impact of the collapse of the former Yugoslavia [Electronic resource] / A. Rodriguez-Pose, M. Stermsek // *Governance and Economics research Network*. — 2014. — Working Paper 8. — P. 54—72. — Mode of access: <http://webs.uvigo.es/infogen>

15. Sambanis N. Explaining regional autonomy differences in decentralized countries [Electronic resource] / N. Sambanis, B. Milanovic // *Comparative Political Studies*. — 2014. — Vol. 47, Issue 13. — P. 1830—1855. — Mode of access: <https://www.semanticscholar.org/paper/Explaining-Regional-Autonomy-Differences-in-Sambanis-Milanovic%CC%81/d9a47d22176761edd6dbfec9c22192d443f1af20>

16. Spolaore E. Borders and Growth [Electronic resource] / E. Spolaore, R. Wacziarg // *Journal of Economic Growth*. — 2005. — Vol. 10, Issue 4. — P. 331—386. — Mode of access: <https://ideas.repec.org/p/ecl/stabus/1761.html>

17. Van Hagen J. Federalism, fiscal restraints, and European monetary union [Electronic resource] / J. Van Hagen, B. Eichengreen // *American Economic Review*. — 1996. — Vol. 86 (2). — P. 134—138. — Mode of access: <https://www.jstor.org/stable/2118110?seq=1>

18. Панченко В.Г. Політика економічного націоналізму: від витоків до нових варіацій економічного патріотизму / В.Г. Панченко, Н.В. Резнікова // *Економіка і держава*. — № 8 (серпень). — 2017. — С. 4—8.

19. Панченко В.Г. Методологічні засади економічного націоналізму / В.Г. Панченко, Н.В. Резнікова // *Економіка і держава*. — 2017. — № 7. — С. 4—8.

20. Резнікова Н.В. Теоретико-методологічні засади визначення економічної залежності в умовах двополярного зонування світової економіки / Н.В. Резнікова // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. — 2012. — № 4 (63). — С. 38—42.

References:

1. Alesina, A. and Spolaore, E. (2006), "The Size of Nations", *Comparative Economic Studies*, Vol. 48, P. 186—187, available at: <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/112/4/1027/1911699?redirectedFrom=fulltext> (Accessed 20 May 2020).

2. Berkowitz, D. (1997), "Regional Income and Secession: Centre-periphery relations in emerging market economies", *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 27, no. 1, pp. 17—45.

3. Bolton, P. and Roland, G. (1997), "The Breakup of Nations: a political economy analysis", available at: *Quarterly Journal of Economics*, vol. 112, Issue 4, pp. 1057—90, https://econpapers.repec.org/article/oupqjecon/v_3a112_zay_3a1997_3ai_3a4_3ap_3a1057-1090.htm (Accessed 20 May 2020).

4. Bookman, M. (1993), *The Economics of Secession*, Macmillan Press, London, UK.

5. Brosio, G. and Revelli, F. (2003), "The Political Economy of Regional Opting Out: Distributive implications of a prospective Europe of regions", *Economics of Governance*, vol. 4, pp. 127—142, available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s101010200053> (Accessed 20 May 2020).

6. Buchanan, J.M. and Faith, R.L. (1987), "Limits of Taxation: toward a theory of internal exit", *American Economic Review*, vol. 77, Issue 5, pp. 1023—1031.

7. Fearon, J. D. and Laitin, D.D. (2003), "Ethnicity, insurgency, and civil war", *American Political Science Review*, vol. 97, Issue 1, pp. 75—90, available at: http://www.uky.edu/~clthyn2/PS439G/readings/fearon_laitin_2003.pdf (Accessed 20 May 2020).

8. Hechter, M. (1992), "The Dynamics of Secession", available at: *Acta Sociologica*, vol. 35, Issue 4, pp. 267—283, https://www.academia.edu/20583253/The_Dynamics_of_Secession (Accessed 20 May 2020).

9. Lustick, I.S. Miodownik, D. and Eidelson, R.J. (2004), "Secessionism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It?", *American Political Science Review*, vol. 98, Issue 2, pp. 209—229, available at: <https://www.polisci.upenn.edu/ps-i/publications/LusMioEid.pdf> (Accessed 20 May 2020).

10. Miguel, E. Satyanath, S. and Sergenti, E. (2004), "Economic shocks and civil conflict: An instrumental variables approach", *Journal of Political Economy*, vol. 112, Issue 4, pp. 725—753, available at: http://data.nber.org/papers/2004/04/Paper_Economic_Shocks_and_Civil_Conflict.pdf (Accessed 20 May 2020).

11. Price, A. and Levinger, B. (2011), "The Flotilla Effect: Small economies through the eye of the storm", *Research Paper*. Greens/EFA Group, European Union, Brussels, available at: https://issuu.com/plaid/docs/flotilla_effect_-_adam_price_and_ben_levinger (Accessed 20 May 2020).

12. Reznikova, N. Panchenko, V. and Bulatova, O. (2018), "The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 4, pp. 274—281.

13. Rodriguez-Pose, A. and Sandall, R. (2008), "From identity to the economy: analysing the evolution of the decentralisation discourse", *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol. 26, no. 1, pp. 54—72, available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/cav2> (Accessed 20 May 2020).

14. Rodriguez-Pose, A. and Stermsek, M. (2014), "The Economics of Secession. Analysing the economic impact of the collapse of the former Yugoslavia", *Governance and Economics research Network*. Working Paper, vol. 8, pp. 54—72, available at: <http://webs.uvigo.es/infogen> (Accessed 20 May 2020).

15. Sambanis, N. and Milanovic, B. (2014), "Explaining regional autonomy differences in decentralized countries", *Comparative Political Studies*, vol. 47, Issue 13, pp. 1830—1855, available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Explaining-Regional-Autonomy-Differences-in-Sambanis-Milanovic%CC%81/d9a47d22176761edd6dbfec9c22192d443f1af20> (Accessed 20 May 2020).

16. Spolaore, E. and Wacziarg, R. (2005), "Borders and Growth", *Journal of Economic Growth*, vol. 10, no. 4, pp. 331—386, available at: <https://ideas.repec.org/p/ecl/stabus/1761.html> (Accessed 20 May 2020).

17. Van Hagen, J. and Eichengreen, B. (1996), "Federalism, fiscal restraints, and European monetary union", *American Economic Review*, vol. 86 (2), pp. 134—138, available at: <https://www.jstor.org/stable/2118110?seq=1> (Accessed 20 May 2020).

18. Panchenko, V.H. and Reznikova, N.V. (2017), "The policy of economic nationalism: from origins to new versions of economic patriotism", *Ekonomika i derzhava*, vol. 8, pp. 4—8.

19. Panchenko, V.H. and Reznikova, N.V. (2017), "Methodological principles of economic nationalism", *Ekonomika i derzhava*, vol. 7, pp. 4—8.

20. Reznikova, N.V. (2012), "Theoretical and methodological principles of determining economic dependence in the conditions of bipolar zoning of the world economy", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 4 (63), pp. 38—42.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2020 р.